

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามหลักสันโดษ*

THE COMMUNITY ECONOMIC DEVELOPMENT ACCORDING TO THE PRINCIPLES OF SANTOSA

พระสมุห์สุทธิพงษ์ สิริวฑฒโน¹, สมชัย ศรีนोक² และ พระมหาสมบุญ สุธมโม³

PhraSamu Suthiphong Siri wattano¹, Somchai Srinok² and Phramaha Somboon Sudhammo³

¹⁻³คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹⁻³Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author's Email: phrasamuhsuththiphongssiriwattano@gmail.com

วันที่รับบทความ : 27 กันยายน 2568; วันแก้ไขบทความ 30 กันยายน 2568; วันที่ตอบรับบทความ : 2 ตุลาคม 2568

Received 27 September 2025; Revised 30 September 2025; Accepted 2 October 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามหลักสันโดษพบว่า สันโดษ คือ ความยินดี พอใจเท่าที่ตนมีอยู่ หรือเป็นอยู่ความพอใจปัจจัยสี่ตามที่มีตามที่ได้ความรู้จักภูมิรู้จักพอ เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ทั้งด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม บริการ รวมทั้งการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิต โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนนั้น การประยุกต์ใช้สันโดษเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน พระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นให้พระภิกษุขวนขวายในปัจจัย 4 อย่างพอดี มีขีดจำกัด พระพุทธองค์มิได้ปฏิเสธการแสวงหา แต่ให้แสวงหาอย่างเหมาะสม ไม่ดิ้นรนไปตามตัณหาและไม่ใช้สอยอย่างฟุ่มเฟือย ตรัสว่า ถ้าพระสาวกเป็นอยู่และใช้สอยปัจจัย 4 อย่างถูกต้องเหมาะสมย่อมทำให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น จุดมุ่งหมายของสันโดษ คือเพื่อลดความกังวลในเรื่องปัจจัย 4 ให้เหลือน้อยที่สุด แล้วออกมาล้าง

Citation:

* พระสมุห์สุทธิพงษ์ สิริวฑฒโน, สมชัย ศรีนोक และ พระมหาสมบุญ สุธมโม. (2568). การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามหลักสันโดษ. วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม, 3(6), 183-198.

PhraSamu Suthiphong Siri wattano, Somchai Srinok and Phramaha Somboon Sudhammo. (2025).

The Community Economic Development According To The Principles Of Santosa.

Journal of Interdisciplinary Social Development, 3(6), 183-198.;

DOI: <https://doi.org/10.>

Website: <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JISDIADP/>

แรงงาน กำลังความคิด และเวลามาทุ่มเทให้กับการปฏิบัติธรรมหรือการสร้างสรรค์ความดีงามอื่น ๆ ดังนั้น คนที่สันโดษ จึงไม่ใช่คนเฉื่อยชาหรือไม่อยากได้ใคร่ดีอะไร หากแต่เป็นคนที่มุ่งมั่นและทุ่มเทให้กับการพัฒนาตนเองอย่างจริงจัง

คำสำคัญ: การพัฒนา, เศรษฐกิจชุมชน, ตามหลักสันโดษ

Abstract

This academic article aims to study the development of community economy based on the principle of contentment. It was found that contentment means being happy and content with what one has or is, being satisfied with the four factors as they are, knowing when to be satisfied, and knowing when to be content. Community economy means the implementation of various economic activities. Both in agriculture, industry, services, including production, consumption and distribution of products, by allowing people in the community to participate in solving the basic economic problems of that community. Application of Santosa for community economic development. The Buddha emphasized that monks strive for the four factors in an appropriate manner, with limits.. The Buddha did not reject the search. But seek it appropriately. Do not strive after lust and do not spend lavishly. He said: If a disciple lives and uses these four factors correctly and appropriately, it will bring benefits to himself and others. The aim of Santosa, That is:- to reduce concerns about the 4 factors to a minimum. Then save your labor power, thought power and time to devote to Dhamma practice or creating other good deeds. Therefore, a person who is a loner is not a sloth or a person who does not want anything good. But someone who is truly committed and dedicated to self-improvement.

Keyword: Development, The Community economic, According to principles of Santosa

บทนำ

ราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายคำว่า สันโดษ คือ ความยินดี พอใจเท่าที่ตนมีอยู่ หรือ เป็นอยู่ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ซึ่งมีความหมายศัพท์เป็นคำกริยาภาษาปาก หมายถึง มักน้อย ในทางพระพุทธศาสนา สันโดษ คือความยินดี ความพอใจปัจจัยสี่ตามที่มีตามที่ได้ ความรู้จักอ้อมรู้จักพอ ภาษาสันสกฤตว่า สโตษ บาลีว่า สนโตส (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543) ในสังคมไทย คนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจว่า สันโดษ มีความหมายถึงบุคคลสมณะ ผู้มักน้อย ชอบปลีกตัวโดดเดี่ยวอยู่ตามลำพัง อยู่เงียบ ๆ คนเดียว ไม่ชอบยุ่งเกี่ยวไม่เข้าสังคม ไม่คลุกคลี คบค้าสมาคมกับใคร ๆ หากมองแง่สังคมและเศรษฐกิจ คนทั่วไปมักจะเข้าใจว่า คนสันโดษ เป็นคนที่ปลงตก (พิจารณาจนเห็นจริงแล้วปล่อยไปตามสภาพ) คือคนไม่มีความกระตือรือร้น ไม่ทะเยอทะยาน ไม่เร่งรีบ ไม่ขมิขมัน ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ไม่อยากได้ไม่อยากมี ไม่ใส่ใจอยากจะทำ เพื่อความก้าวหน้าทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนั้น คนประพัตตินเป็นคนสันโดษ ยังถูกมองในแง่ลบอื่น ๆ ได้อีก เช่น เป็นคนเกียจคร้าน เฉื่อยชา ไม่เอาธุระ ไม่สนใจใส่ใจโลก ภายนอก เป็นต้น ความเข้าใจ สันโดษ นี้ น่าจะมีมานานแล้วในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยที่ยังเป็น สังคมแบบเกษตรกรรม สมัยนั้นยังไม่มีความรู้ลึกในเชิงลบว่า สันโดษ คือตัวถ่วงความเจริญ ขัดขวางกิจกรรมด้านการเกษตรของพวกเขา ตรงกันข้าม กลับมองว่า สันโดษ คือหลักธรรมที่ ช่วยหนุนความสามัคคีและการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน

การปฏิบัติสันโดษ จะต้องรู้ทั้งขอบเขตและจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติ ขอบเขตของ สันโดษจำกัดเฉพาะในเรื่องปัจจัย 4 เท่านั้น ส่วนจุดมุ่งหมาย คือเพื่อลดความกังวลในเรื่อง ปัจจัย 4 ให้เหลือน้อยที่สุด แล้วออกมาลงแรงงาน กำลังความคิดและเวลา สำหรับมาทุ่มเท กับการปฏิบัติธรรมหรือการสร้างสรรค์ความดีงามอื่น ๆ ดังนั้น คนที่สันโดษ จึงไม่ใช่คนเฉื่อย ชาหรือไม่อยากได้ใคร่ดีอะไร หากแต่เป็นคนที่มุ่งมั่นและทุ่มเทให้การพัฒนาตนเองอย่าง จริงจัง (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532) อย่างไรก็ตาม คำอธิบายความหมายต่าง ๆ ที่ นำเสนอออกมานั้น มักจะเน้นในแง่การสร้างเข้าใจความหมายของสันโดษ ในเชิงปัจเจก เป็นส่วนมาก (individual) คือเน้นในเรื่องการประพัตติธรรมส่วนบุคคล ส่วนความหมายอีกมิติ หนึ่งของสันโดษ คือ “มิติทางสังคม” (social) แทบจะไม่มีใครกล่าวถึง ดังนั้น เพื่อตอบคำถาม ที่ว่า สันโดษ มีความสัมพันธ์กับการก่อตั้งชุมชนอุดมคติหรือชุมชนสงฆ์อย่างไร ? ทำไม พระพุทธเจ้าจึงเน้นแสดงสันโดษแก่พระภิกษุ (พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร, 2567)

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือเรียกว่า โอทอป (OTOP) เป็นโครงการกระตุ้นธุรกิจประกอบการท้องถิ่น มีเป้าหมายสนับสนุนผลิตภัณฑ์ลักษณะเฉพาะที่ผลิตและจำหน่ายในท้องถิ่นแต่ละตำบลโดยได้รับแรงบันดาลใจมาจากโครงการหนึ่งหมู่บ้านหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OVOP) ของญี่ปุ่นที่ประสบความสำเร็จ โดยกระตุ้นให้ชุมชนหมู่บ้านพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและการตลาด เลือกผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่นมาหนึ่งชิ้นจากแต่ละตำบลมาประทับตราว่า “ผลิตภัณฑ์โอทอป” จัดหาเวทีในประเทศและระหว่างประเทศเพื่อประชาสัมพันธ์สินค้าเหล่านี้ ซึ่งรวมถึงงานหัตถกรรม ฝ้ายและผ้าไหม เครื่องปั้นดินเผา เครื่องประดับแฟชั่น ของใช้ในครัวเรือนและอาหาร

ความหมายของเศรษฐกิจชุมชน

คำว่า เศรษฐกิจชุมชน มาจาก 2 คำ คือ เศรษฐกิจ และ ชุมชน คำว่า เศรษฐกิจ [อ่านเสดตะกิด] คืองานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) คือหมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน หรือหมายถึงที่มีคนอาศัยอยู่มาก ชุมชน ประกอบด้วยครอบครัวหลายครอบครัวที่มาอยู่รวมกันในที่เดียวกัน และมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เศรษฐกิจ ก็จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ “การผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิต คือ การซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิต ทำให้เศรษฐกิจชุมชน จึงหมายถึง การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ทั้งด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม บริการ ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิต โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนนั้น คือให้มีส่วนร่วมคิดร่วมทำร่วมรับผลประโยชน์บนรากฐานความสามารถที่มีอยู่ จากการใช้ “ทุนของชุมชน” ทั้งที่เป็นทุนทางสังคม เช่น วิธีการผลิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศาสนสถาน โรงเรียน ที่ดิน ทรัพยากร การคมนาคมขนส่ง นั่นคือสมาชิกในชุมชนจะเป็นผู้ตัดสินใจว่า จะผลิตอะไรได้บ้าง ตามศักยภาพและทุนประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ ชุมชนจะผลิตกันอย่างไร แล้วจะแบ่งปันผลประโยชน์จากการผลิตกันอย่างไร กล่าวคือชุมชน คิดเอง ทำเอง แล้วก็ตัวเอง ลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน คือ ครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกในครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด ความพอเพียง ความพึ่งตนเอง ดังกล่าว ขึ้นอยู่กับการใช้แรงงานเป็นอย่างมาก โดยพึ่งแรงงานในครอบครัว พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตนเอง และพึ่งกันเองในชุมชนก่อน และหากจะขายก็ขายในตลาดใกล้ตัว ตลาด

ภูมิภาค หรือตลาดภายในประเทศ ซึ่งจะทำให้เศรษฐกิจชุมชนนั้นฝังตัวอยู่ในสังคมและวัฒนธรรม ยืนได้ด้วยตนเอง (พึ่งพาตนเองได้)

ความสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน

1) ช่วยกระจายความเข้มแข็งและยั่งยืน (Help spread sustainable strength) ความเป็นอยู่และลักษณะสังคมไทย เศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจที่มองและวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ หรือเป็นองค์รวม เศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจแบบกระจายตัว เพื่อกระจายความเข้มแข็งและยั่งยืนไปสู่ทั่วทุกภูมิภาค

2) ช่วยพัฒนาศักยภาพของคน ครอบครัว ชุมชน (Help develop people's potential family and community) จากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาขีดความสามารถให้คน ครอบครัว ชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้

3) ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจสังคมฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Help develop the economy and society. Restoring natural resources and the environment) รวมถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนในประเทศไทย

เศรษฐกิจชุมชนในสังคมไทย มีแนวคิดอยู่หลายแนวทาง แต่มีเป้าหมายในการนำชุมชนไปสู่การพึ่งตนเอง ทั้งแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน แนวคิดที่ว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ทั้งด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรมบริการ ทั้งในด้านการผลิต การบริโภคจากการใช้ “ทุนของชุมชน” แนวคิดเศรษฐกิจทางพุทธศาสนา เป็นเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เรียกได้หลายอย่าง เช่น พุทธเศรษฐศาสตร์ ธัมมิกเศรษฐศาสตร์ หรือ เศรษฐศาสตร์พอเพียง นำมาใช้แก้ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจการเงินของโลกที่เกิดขึ้นกับหลาย ๆ ประเทศอันเนื่องมาจากการเร่งรื้อ กระตุ้นกลไกการบริโภค ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในระบบเศรษฐกิจเสรี ถือเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเสรีประชาธิปไตย ที่เรียกว่า ทุนนิยม พัฒนาขึ้นมาในช่วงที่ชนชั้นกลางในยุโรปมีอำนาจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย การผลิต การค้า สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการประกอบธุรกิจคือเสรีภาพ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี (ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2540)

ความหมายของสันโดษ

คำว่า “สันโดษ” มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี สันโตส และบางแห่งใช้คำว่า สันตญฺญี ซึ่งมีศัพท์มาจากธาตุเดียวกัน คือ ส + ตฺส เขียนแบบสันสกฤตเป็น สันโตชะ แปลงเป็นภาษาไทยว่า สันโดษ ศัพท์บาลี สันโดษ = สันตญฺญี (ใช้ สันโตโส ก็มีบ้างน้อยแห่ง) โดยพยานะคำว่า สันตญฺญี หรือสันโดษ แปลว่า 1. ความยินดีพร้อม คือความพอใจ 2. ความยินดีในของของตน 3. ความยินดีโดยชอบธรรม รวมความหมายในทางธรรม สันโดษ คือความยินดีในของที่ตนมี ซึ่งได้มาโดยชอบธรรม หรือความพอใจ มีความสุขได้ด้วยสิ่งที่ได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนโดยชอบธรรม และวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ วัตถุประสงค์ทั่วไป และวัตถุประสงค์เฉพาะ ได้แก่ ก. วัตถุประสงค์ทั่วไป เพื่อเป็นเครื่องสนับสนุนการดำเนินตามอริยมรรค คือ การศึกษาปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาที่จะทำให้บรรลุจุดหมายสูงสุด คือ วิมุตติ (ความหลุดพ้น, ความมีจิตใจเป็นอิสระ หรือนิพพาน ความดับกิเลสและทุกข์ได้สิ้นเชิง) ข. วัตถุประสงค์เฉพาะ เพื่อให้จิตใจปลอดโปร่ง มั่นคง ปราศจากความติดข้องในสิ่งเย้ายวน ปราศจากความครุ่นคิดกังวลในการที่จะหาทางบำรุงบำเรอปรนเปรอตนเอง จะได้นำเวลาความคิดและแรงงานมาทุ่มเทอุทิศให้แก่การปฏิบัติหน้าที่ของตนได้เต็มที่ โดยมีหลักการคือ ความเป็นอยู่ทางด้านวัตถุ หรือปัจจัย 4 แคพอดี คือพอสะดวกสบาย พอเกื้อกูลแก่สุขภาพ พอแก่การดำเนินชีวิตที่ดีงาม และแก่การปฏิบัติกิจหน้าที่ของตน ไม่ใช่เพื่อโก้โก้ ฟุ้งเฟ้อ หลุหลุ แข่งขันความโอ้อ่าล้ำหน้ากว่ากัน แสวงหาปัจจัย 4 ด้วยความขยันหมั่นเพียรอย่างจริงจัง โดยทางที่ถูกต้องชอบธรรม ซึ่งเหมาะสมกับภาวะและฐานะของตน ไม่ขัด/เสียหายต่อการปฏิบัติหน้าที่และสามารถนึกถึงสิ่งที่ได้มานั้นด้วยความภาคภูมิใจ พอใจมีความสุขกับสิ่งที่ตนหามาได้เป็นผลสำเร็จ ทำจิตใจให้ปลอดโปร่ง ตั้งมั่นสงบ ไม่กระวนกระวาย อุทิศ เวลา ความคิด และแรงงานให้แก่การปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยเต็มที่ พยายามแก้ไขปรับปรุง ทำงานให้ก้าวหน้า ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่พลา/ฆ่าเวลาและความคิดให้เสียไปด้วยความฟุ้งเฟ้อ ความปรนเปรอ และไม่ให้จิตใจถูกรบกวนด้วยสิ่งเหล่านี้ ส่วนคำว่า ภาวะและฐานะของตน เช่น เป็นบรรพชิตหรือฆราวาส ซึ่งมีขอบเขตแห่งการดำเนินชีวิต การประพฤติปฏิบัติ และการหาเลี้ยงชีพแตกต่างกันไปตามระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมและประเพณีของสังคม รวมถึงขอบเขตด้านปัจจัย 4 เป็นขอบเขตของสันโดษ หมายความว่า สันโดษเป็นธรรมที่จำกัดไว้ให้ใช้กับปัจจัย 4 คือ ให้ใช้สันโดษกับสิ่งที่ เป็นเครื่องอาศัยเลี้ยงชีวิตด้านวัตถุเท่านั้น ไม่เกินความถึงความต้องการและหน้าที่การงาน เป็นต้น

เรื่องที่ควรสันโดษและไม่ควรสันโดษ ในการสอนเรื่องสันโดษ พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสสอนให้ภิกษุเข้าใจเรื่องสันโดษ ในสิ่งที่ควรสันโดษและไม่สันโดษอีกโดยให้เห็นถึงคุณและโทษ ดังนี้ เรื่องที่ควรสันโดษ เรื่องที่ไม่ควรสันโดษ พระพุทธเจ้า ไม่ได้ทรงสอนให้มีความสันโดษในทุกเรื่องทุกอย่าง ในบางกรณีกลับทรงสอนไม่ให้สันโดษ นับว่าเป็นคุณธรรมสำคัญอย่างหนึ่งด้วย เช่น ที่ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายไว้ว่า เราได้รู้ชัดคุณของธรรม 2 ประการ คือ 1) ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย 2) ความไม่รู้จักระย่อในการทำความเพียร ดังรูปภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ความเป็นผู้ไม่สันโดษ

ทั้งนี้เนื่องจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ก็เพราะอาศัยธรรม 2 อย่างนี้ เช่น เพราะยังไม่ทรงพอพระทัยในความรู้และคุณพิเศษที่ได้ในสำนักของอาหารดาบส และอุททกดาบส จึงทรงแสวงธรรมและบำเพ็ญเพียรต่อมา และเพราะไม่ทรงท้อถอย ไม่ทรงระย่อในความเพียร จึงบรรลุโพธิญาณได้ อีกแห่งหนึ่ง ตรัสถึง ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 6 ประการ ย่อมบรรลุความยิ่งใหญ่ และความไพบูรณ์ในธรรมทั้งหลาย ชั่วเวลาไม่นานเลย คือ (1) เป็นผู้มากด้วยความสว่างแห่งญาณ (2) เป็นผู้มากด้วยการประกอบการเพียร (3) เป็นผู้มากด้วยความเบิกบานใจ (มีปีติและปราโมทย์) (4) เป็นผู้มากด้วยความไม่สันโดษ (ในกุศลธรรมทั้งหลาย) (5) เป็นผู้ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย (6) มุ่งมั่นพยายามทำให้อย่าง ๆ ขึ้นไป ดังรูปภาพที่ 6

ภาพที่ 2 ความไม่สันโดษในธรรม 6 ประการ

อนึ่ง ตามหลักฐานนี้ คุณธรรมคือความไม่สันโดษ ก็มีขอบเขตด้วยเหมือนกัน คือจำกัดให้ใช้กับกุศลธรรมทั้งหลาย อันได้แก่ สิ่งที่เป็นความดีงาม ถูกต้อง ชอบด้วยเหตุผล เกิดจากปัญญา สิ่งที่ดีตรอนความชั่ว ทำให้ชีวิตจิตใจเจริญงอกงาม ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น ดังตารางที่ 1

ความสันโดษ	ความไม่สันโดษ
สันโดษในปัจจัย 4 1. เป็นผู้สันโดษด้วยจีวร (เครื่องนุ่งห่ม) 2. เป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาต (บริโภคอาหาร) 3. เป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) 4. เป็นผู้สันโดษด้วยคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร (ยารักษาโรค) ตามมีตามได้ 5. ไม่ประกอบการแสวงหาผิดที่ไม่สมควรเพราะเหตุแห่งจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร (เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค) 6. หากไม่ได้ก็ไม่กระวนกระวาย และได้แล้วก็ไม่ได้ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน 7. มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก ใช้สอยอยู่	1. ไม่ให้สันโดษในกุศลธรรม (1) ความดีงาม (2) ความถูกต้อง (3) ความดีงาม (4) ชอบด้วยเหตุผล (5) ประกอบด้วยปัญญา (6) สิ่งที่ดีตรอนความชั่ว (7) สิ่งทำให้เจริญ (8) สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนและผู้อื่น 2. ไม่ท้อถอย ไม่ระย่อในความเพียร

สิ่งที่เป็นความดีงามทั้งหลาย พระพุทธเจ้าไม่ทรงสอนให้สันโดษ ในทางตรงกันข้ามทรงสนับสนุนส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนประกอบกรรมดีให้มาก เพราะพระพุทธศาสนาได้รับการเรียกนามว่าเป็นศาสนาแห่งกรรมวาท คือ มีคำสอนว่าการกระทำย่อมมีผล ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว นอกจากนี้ ยังสอนให้บุคคลตั้งอยู่ในไม่ความประมาท โดยการสอนให้รู้จักประพฤตีสันโดษในเรื่องที่ควรสันโดษและไม่ควรสันโดษ และความไม่ย่อท้อต่อการบำเพ็ญเพียร กล่าวคือ การกระทำสิ่งใดก็ตาม ทางกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ต้องประกอบด้วยความเพียรด้วยการกระทำอย่างสม่ำเสมอเพราะบุคคลจะล่วงทุกข์ได้ เพราะความเพียร ฉะนั้น การประกอบกุศลธรรมทั้งหลายต้องอาศัยความเพียร ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงเห็นความเกียจคร้านว่าเป็นภัย และเห็นการปรารภความเพียรว่าเป็นความปลอดภัย แล้วปรารภความเพียรเถิด อนึ่ง การทำความเข้าใจเรื่องที่ควรสันโดษและไม่ควรสันโดษเป็นสิ่งที่สำคัญ ทั้งนี้เพราะความไม่สันโดษย่อมมีเป้าหมายตรงข้ามกับความสันโดษ กล่าวคือ เมื่อบุคคลสันโดษในวัตถุสิ่งของเครื่องใช้ที่ปรนเปรอตนเอง ย่อมมีเวลา แรงงาน และความคิดเหลือเพื่อสำหรับการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม อันเป็นเรื่องของการประกอบกุศลกรรมได้ ตรงกันข้ามกับคนที่ไม่สันโดษในปัจจุบัน 4 คอยห่วงแต่หาอาหารสิ่งของเครื่องใช้มาบำบัดความต้องการของตนเอง ย่อมสิ้นเปลืองเวลาไปกับการแสวงหาความสุขส่วนตัว ทำให้เสียเวลาที่ควรกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมรอบข้าง รวมทั้งหน้าที่การงานย่อมพลอยเสียหายตามไปด้วย

ที่มาของสันโดษ พระพุทธเจ้าทรงแสดงสันตมูจฺจุสูตร ว่าด้วยความสันโดษ ตรัสยกย่องพระมหากัสสปเถระ (ชื่อก่อนออกบวชว่า ปิณฑลิมาณพ ส่วนกัสสปะเป็นชื่อเรียกตามโคตร) ที่ท่านปฏิบัติอย่างเหมาะสมในปัจจุบัน 4 กับภิกษุทั้งหลายว่า กัสสปะ เป็นผู้สันโดษด้วยจิรวินิบทบาท เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญความสันโดษทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิดที่ไม่สมควรเพราะเหตุแห่งจิรวินิบทบาท เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ไม่ได้ก็ไม่กระวนกระวาย และได้แล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลงไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก ใส่อ้อยอยู่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 16 ข้อ 144 หน้า 233, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในสันตมูจฺจุสูตร พระพุทธองค์ตรัสสรรเสริญพระมหากัสสปเถระ ที่ท่านตั้งมั่นประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในสันโดษ และทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติปฏิบัติตามพระมหาเถระ อีกทั้งพระพุทธองค์ทรงกระทำพระองค์ให้ทรงเป็นแบบอย่างในการใส่อ้อยสิ่งที่ได้มาอย่างเห็นคุณค่า

ความสำคัญของสันโดษ สันโดษมีความสำคัญทั้งในทางโลกและทางธรรม กล่าวคือ ในทางโลก คนที่มีความสันโดษ จะรู้จักวิธีทำงานที่เหมาะสมแก่ตน ทำให้มีโอกาสได้ทรัพย์ ไม่ขาดทุน เมื่อได้ทรัพย์มาแล้ว ก็รู้จักถนอมรักษา ช่วยตนให้เป็นคนมั่งคั่ง อยู่เป็นสุขสำราญเบิกบานใจ คือผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์ ย่อมเป็นสุขในโลก ไม่ต้องกลัวใคร ไม่ต้องเสียดอกเบี้ย ไม่ต้องถูกทวงถาม ไม่ถูกตามตัว และไม่ต้องโทษด้วยประการใด ๆ สังคมดำรงอยู่ได้ด้วยความสะดวกสบาย ในทางธรรมหรือทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสถึงเหตุแห่งความเสื่อมสูญของพระสังฆธรรมคือพระพุทธศาสนาว่า เพราะภิกษุขาดหลักสันโดษและทรงเน้นย้ำว่าความเป็นผู้สันโดษย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความไม่อันตรธานแห่งพระสังฆธรรมหรือพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 20 ข้อที่ 122 หน้า 24, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สันโดษ จึงเป็นข้อปฏิบัติหรือคุณธรรมสำคัญสำหรับพระภิกษุและพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการที่สันโดษเป็นหลักธรรมประการหนึ่งในคำสอนเรื่องอริยวงศ์ 4 (ปฏิปทาที่พระอริยะปฏิบัติสืบต่อกันมา) ที่กล่าวถึงความสันโดษในจิวร ปิณฑบาท เสนาสนะ คิลานเภสัช ความยินดีในการละอกุศลและเจริญกุศล และหลักตัดสินพระธรรมวินัย 8 ดังนั้น จะเห็นได้ว่าหลักสันโดษ เป็นธรรมที่ทำให้สังคม ทั้งคณะสงฆ์หรือสังคมฆราวาสดำรงอยู่ได้ผาสุกและอย่างยั่งยืน

ประเภทสันโดษ นอกจากเรื่องความหมายที่บุคคลทั่วไปเข้าใจคลาดเคลื่อน โดยตีความหมายสันโดษ คือ การขาดความกระตือรือร้นแล้ว และแม้สันโดษมักจะเกี่ยวกับเรื่องปัจจัย 4 แต่หากกล่าวถึงประเภทของสันโดษที่รู้จักกันโดยทั่วไป จำแนกประเภทของสันโดษออกเป็น 3 อย่างเท่านั้น เรียกว่า การแบ่งตามประเภทแห่งตีกะ คือ หมวดสาม ได้แก่ ยถาลภ สันโดษ ยถาพลสันโดษ ยถาสารูปสันโดษ ยถาลภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร (ปัญญา ใบบางยาง, 2555) สันโดษ 3 คือความยินดี พอใจด้วยของของตนที่ได้มาด้วยความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัย 4 ตามมีตามได้ ความรู้จักอิมรู้จักพอ

คุณค่าของความสันโดษ บุคคลที่ประพฤติตามหลักสันโดษ มีลักษณะคุณค่าของดังต่อไปนี้ (1) คนสันโดษ ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยสติปัญญาตามความเหมาะสมกับภาวะของตน และโดยชอบธรรม (2) คนสันโดษไม่เอยากได้ของของคนอื่นโดยไม่ชอบธรรม ไม่ทุจริตเพราะปากท้อง เพราะผลประโยชน์ส่วนตัว (3) เมื่อหามาได้ ใช้สอยของนั้นตามความจำเป็นด้วยสติปัญญา ไม่ตกเป็นทาสสิ่งเหล่านั้น (4) เมื่อไม่ได้ เมื่อสุดวิสัยไม่สำเร็จตามต้องการ ก็ไม่เดือดร้อนกระวนกระวาย ไม่ยอมให้ความผิหวังครอบงำ ยังคงปฏิบัติหน้าที่ของ

ต่อไปได้ (5) ไม่ถือสมบัติ สิ่งที่ตนหามาได้ หรือความสำเร็จของตนมาเป็นเหตุยกตนข่มผู้อื่น (6) หากความสุขได้จากสิ่งที่เป็สิทธิของตน สามารถดำรงชีวิตมีความสุขในทุกฐานะ (7) มีความภูมิใจในผลสำเร็จที่เกิดจากกำลังของตน มีความอดทน สามารถรอคอยผลสำเร็จที่จะพึงเกิดขึ้นจากการกระทำของตน (8) มีความรักและภักดีในหน้าที่การงานของตน มุ่งปฏิบัติเพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 11 ข้อที่ 205 หน้า 206, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ประโยชน์ของความสันโดษ อานิสงส์หรือประโยชน์ของความสันโดษ (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 25 ข้อที่ 66 หน้า 14, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ดังนี้ 1. ทำให้ตัดกังวลต่าง ๆ เสียได้ 2. ทำให้ออกจากอกุศลกรรม 3. ทำให้มีความสบายกายสบายใจ 4. ทำให้พ้นจากความผิด พบแต่สิ่งถูกต้อง 5. ทำให้ศีลธรรมเกิดขึ้นในใจได้ง่าย 6. ทำให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งปวง 7. ทำให้มีกำลังใจสูง เมื่อรู้ว่าสิ่งใดไม่ดีก็ไม่ฝ่าฝืนกระทำ 8. นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ตน 9. ทำให้มีโอกาสกระทำแต่สิ่งที่ดีงาม ยิ่ง ๆ ขึ้นไป 10. ได้ชื่อว่านำพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง จากอานิสงส์ของความสันโดษดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปเป็นแนวทางอย่างกว้างได้ 2 ทาง คือ ทางดำเนินชีวิตอย่างบุคคล และทางดำเนินชีวิตอย่างพระอริยบุคคล แต่ละแนวทางพระพุทธองค์ได้วางหลักการดำเนินชีวิต เพื่อให้บรรลุถึงที่สุดของความปรารถนาไว้อย่างละเอียดลออ หมายรวมถึง หลักสันโดษด้วย ธรรมข้อนี้หากศึกษาให้เกิดความเข้าใจในทางที่ถูกต้อง ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งผู้ที่น้อมนำมาปฏิบัติด้านจริยธรรม และสังคมส่วนรวม (พุทธทาสภิกขุ, 2541) ดังนี้

1) ประโยชน์ทางด้านจริยธรรม ความสันโดษเป็นหลักธรรมข้อหนึ่ง ที่กล่าวได้ว่ามีคุณประโยชน์ต่อผู้ที่น้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ นอกจากนี้ยังทำให้บุคคลเจริญทั้งในด้านการดำรงชีวิต และหน้าที่การงาน เนื่องจากบุคคลจะมีความสุขได้จะต้องมีความพอ คนทั่วไปส่วนใหญ่คิดว่าต้องมีวัตถุเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภคเท่านั้นเท่านั้นจึงจะพอ จึงจะมีความสุข ครั้นได้ตามที่คิดไว้ครั้งแรก ความพอใจหาได้หยุดอยู่แค่นั้นไม่ ความต้องการกับเพิ่มทวีมากยิ่งขึ้นก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ในสังคมมากมายตามมา เช่น ปัญหาอาชญากรรม ฆาตกรรม การปล้นชิงทรัพย์ เป็นต้น เป็นผลพวงอันเนื่องมาจากบุคคลในสังคมขาดความสันโดษในการดำเนินชีวิต สันโดษเป็นองค์ธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านจริยธรรมได้ เพราะทำให้คนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ปราศจากความริษยา เารัดเอาเปรียบกัน สังคมที่เต็มไปด้วยคุณธรรม และศีลธรรมอันดีงาม สังคมนั้นย่อมสงบสุข ในทางตรงกันข้ามแม้บุคคลเป็นมหา

เศรษฐกิจมีทรัพยากรมากมายมหาศาลก็อาจเกิดความทุกข์ได้ เพราะความไม่รู้จักพอ ขาดหลักสันโดษ ในการดำเนินชีวิต และเมื่อบุคคลมีความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ในสิ่งที่ตนหามาได้ด้วย ความสุจริต บุคคลย่อมมีความยินดีพอใจ ก่อให้เกิดเป็นแรงพลังผลักดันให้มีเวลา และมีความคิดสร้างสรรค์ในสิ่งต่าง ๆ เพื่อสร้างความดีงามยิ่ง ๆ ขึ้นในสังคม พระพุทธเจ้าตรัสปรารภความเพียรที่ควบคู่กับหลักสันโดษไว้ว่า “เมื่อความเพียรเป็นเหตุปรารถนามีอยู่ มนุษย์ทั้งหลายมีความปรารถนาความเพียรเป็นเครื่องก้าวออก ความเพียรเป็นเครื่องก้าวไปข้างหน้า ความเพียรเป็นกำลังความเพียรเป็นเครื่องทรงไว้ ความพยายามมีอยู่ บุคคลผู้มีความพยายามย่อมปรากฏความสำเร็จ สันโดษที่ใช้ควบคู่กับความเพียร ย่อมส่งเสริมให้เกิดการพัฒนา เพราะความสันโดษเป็นแรงผลักดันไม่ให้อ่อนย่อต่อสิ่งใดง่าย ๆ ก่อให้เกิดการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความรู้ความสามารถ และเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองยิ่งขึ้น

2) ประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม หลักสันโดษในพระพุทธศาสนา เมื่อศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้แล้ว จะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักสันโดษไว้ เพื่อแก้ปัญหาธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง รักสุขเกลียดทุกข์เป็นธรรมดา โดยหลักสันโดษจะบรรเทาความโลภของมนุษย์ให้ลดลง ทำให้มนุษย์มีความทุกข์น้อยลง มีความสุขมากขึ้น มนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ชุมชน เพื่อประโยชน์ในการพึ่งพาอาศัย ดังนั้น การนำหลักสันโดษมาประยุกต์ใช้ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม โดยเริ่มต้นที่ธรรมชาติในตัวมนุษย์เองเป็นอันดับแรก จากนั้นจึงขยายวงกว้างออกไปสู่ชุมชน สังคมและประเทศชาติต่อไป เช่น ประพฤติตนไม่ให้โลภอยากได้ของผู้อื่น มีความเพียรพยายามในหน้าที่การงานของตน การเริ่มต้นนำหลักสันโดษมาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน ในทรรศนะพระพุทธศาสนาถือว่า สังคมประกอบด้วยมนุษย์ที่มีพัฒนาการทางจิต และปัญญาในระดับต่าง ๆ กัน นอกจากนั้น ยังมีสังคมย่อยหรือชุมชนต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบอยู่ภายใน เช่น มีสังคมฆราวาสกับสังคมสงฆ์ เป็นต้น ชีวิตในสังคมฆราวาสเน้นความสัมพันธ์ทางสังคมและการหาเลี้ยงชีพ ส่วนชีวิตในสังคมสงฆ์เน้นด้านการพัฒนาจิต (ภาวนา) ประโยชน์ของหลักสันโดษกับสังคมนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในสังคมของบรรพชิตและฆราวาส ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานะและบทบาทของตนตามสภาพความเป็นจริง

โทษของการไม่สันโดษ ดังนี้ 1) โทษที่เกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคล หากบุคคลขาดการนำหลักสันโดษในการนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ย่อมก่อให้เกิดผลเสียหลายประการ ผลเสียคือโทษที่ส่งผลต่อตนเอง ทั้งในด้านหน้าที่การงาน การดำเนินชีวิตจะได้รับผลกระทบต่อเนื่องกระเป็นลูกโซ่ โดยมีรากฐานมาจากต้นเหตุ คือ ความฟุ้งเฟ้อ และความไม่รู้จักพอ

เป็นต้น ทั้งนี้เพราะพื้นฐานของมนุษย์ปุถุชน ย่อมมีความต้องการในปัจจัย 4 จึงพากันเพียรพยายามที่จะสร้างสรรค์ให้ตนเป็นผู้มั่งมี ร่ำรวยเงินทอง มียศศักดิ์ มีคนนิยมยกย่องสรรเสริญ มีความเจริญก้าวหน้า ความต้องการมูลฐานข้างต้นที่ได้กล่าวมานี้ เป็นสาเหตุทำให้บุคคลประพฤติตนไปในทางที่เสื่อมเสีย ยอมกระทำความชั่วเพียงเพื่อต้องการได้วัตถุนามองความต้องการทางด้านปัจจัย 4 ที่มากเกินไปจนความจำเป็นต่อชีวิต จึงก่อให้เกิดเป็นสังคมบริโภคนิยมขึ้นในยุคปัจจุบัน อันเนื่องมาจากภายในจิตใจของมนุษย์ไม่เคยเต็มเต็ม เพราะการเสพบริโภคนั้นตั้งอยู่บนรากฐานของตัณหา ความสันโดษจึงเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญยิ่งกับสังคมยุคปัจจุบัน เพราะหากคนในสังคม ไม่ว่าจะประกอบอาชีพใด ฐานะใดก็ตาม หากขาดหลักสันโดษย่อมเกิดโทษกับตนเอง ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ในยุคปัจจุบัน คนมีความโลภ มักมาก ในด้านวัตถุสิ่งของ เช่น อาชีพนักการเมืองเกิดความละโมภโลภมาก การทุจริตคดโกงเงินงบประมาณของแผ่นดิน ผลสุดท้ายของความไม่รู้จักสันโดษจากสถานการณ์ข้างต้น คือการถูกตัดสินจำคุกและได้รับโทษทางกฎหมาย (โทษทางตรง) ส่วนทางอ้อมนั้น คือทำให้วงศ์ตระกูลเสื่อมเสียชื่อเสียง แม้ในสมัยพุทธกาลก็มีเหตุการณ์ที่ชี้ให้เห็นถึงโทษของการขาดความสันโดษที่เกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคลเช่นเดียวกัน ตรัสว่า สันโดษนี้แลที่จะเป็นพหุการธรรม เป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหาการทุจริตและจะเป็นเครื่องมือพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองสมตามความมุ่งมาดปรารถนาของเราทุกคนสืบไป 2) โทษที่เกิดขึ้นกับสังคม มนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การอยู่ร่วมกันย่อมก่อให้เกิดปัญหาทั้งนี้เป็นผลมาจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หลักพุทธธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาถูกมองว่าเป็นเรื่องล้าสมัย ทำให้เกิดปัญหาทางด้านจริยธรรมขึ้นในสังคมมากมาย ปรากฏเป็นข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์ สื่อโทรทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์เป็นประจำทุกวัน ตั้งแต่ระดับจุลภาคถึงมหภาค จากเหตุการณ์นี้เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าสังคมมีความตกต่ำทางด้านคุณธรรมและศีลธรรม เนื่องมาจากผู้คนในสังคมไทยไม่นำพาหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ฉะนั้น โทษของการขาดหลักสันโดษในสังคมประการหนึ่งที่เห็นได้ชัดในยุคปัจจุบันคือปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ปัญหาทางด้านการเมือง เมื่อขาดหลักสันโดษย่อมส่งผลต่อสังคมโดยรวม ในโดยเฉพาะก่อให้เกิดปัญหาวิกฤติทางด้านเศรษฐกิจ สังคมไทยในสภาวะการณ์ปัจจุบันกำลังประสบวิกฤติเศรษฐกิจ อันมีสาเหตุสำคัญมาจากการเปิดเสรีทางการค้า การเปิดเสรีทางการเงิน มีการกู้เงินจากต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมาก การใช้เงินดิจิทัล ฯลฯ ทำให้ประเทศไทยมีภาระหนี้สินต่างชาติเพิ่มสูงขึ้น รวมทั้งมีการใช้จ่ายเงินเกินตัวอย่าง

สู่ร่ำรวย ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน ภาครัฐบาลมีการใช้จ่ายและลงทุนในโครงการที่ไม่จำเป็น ในภาคเอกชนประชาชนตกเป็นทาสของวัตถุนิยม และบริโภคนิยม มีค่านิยมในการใช้สินค้าแบรนด์เนมต่างประเทศราคาแพง ปัญหาดังกล่าว ส่งผลกระทบต่อคนในสังคมตั้งแต่ระดับรากหญ้า ถึงระดับประเทศ ชี้ให้เห็นว่าการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นไปในแนวทางที่ขาดหลักธรรมความสันโดษ

การประยุกต์ใช้สันโดษเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

1. ยถาลาภสันโดษ คือ ความยินดีตามที่ได้ หมายถึง ได้สิ่งใดมาด้วยความเพียรพยายามของตน โดยถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ก็ยินดีพอใจในสิ่งนั้น ไม่เดือดร้อนเพราะสิ่งที่ไม่ได้ หมายความว่า เมื่อได้โอกาสลงมือทำอย่างเต็มที่แล้ว หากไม่ได้ตามที่ต้องการ ก็ไม่กระวนกระวาย ไม่วุ่นวายวิ่งตามความอยาก ต้องระงับยับยั้งความอยากให้ได้ โดยให้นึกถึงข้อเท็จจริงว่า ไม่มีสิ่งใดสนองความต้องการแห่งจิตใจให้พอได้อย่างแท้จริง เหมือนไฟ ไม่อาจให้เต็มได้ด้วยเชื้อ มหาสมุทรไม่อาจให้เต็มได้ด้วยน้ำ หรือ คนมักมาก ไม่อาจเต็มได้ด้วยปัจจัยทั้งหลาย คือไม่รู้จักพอนั่นเอง

2. ยถาพลสันโดษ คือ ความยินดีตามกำลังที่ตนมีอยู่ หมายถึง มีความยินดี พอใจ เพียงพอกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา และกำลังความสามารถของตน ไม่ควรให้น้อยหรือมากเกินไปจนเกินขอบเขตแห่งกำลัง เพราะเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม แต่ละคนมีกำลังความสามารถไม่เท่ากัน ดังนั้น จักต้องรู้จักศักยภาพตนเอง อย่าสำคัญตนผิด ไม่ดูถูกด้อยค่าตนเองและสิ่งที่บุคคลพึงได้รับนั้นควรเหมาะสมแก่สมรรถภาพ และความสามารถของตน และให้บุคคลยินดีในสิ่งที่ตนสมควรจะได้ตามความสามารถของตนเท่านั้น สันโดษข้อนี้เป็นการยืนยันว่า ไม่ควรเป็นคนงอมืองอเท้านิ่งดูตาย แต่ให้ทำงานหรือแสวงหาผลประโยชน์เต็มที่โดยให้ยินดีเท่าที่ตนเองมีความสามารถทำได้เท่านั้น

3. ยถาสารูปสันโดษ คือ ความยินดีตามสมควร หมายถึง มีความยินดี พอใจ ตามสมควรแก่ฐานะ ภาวะและความเป็นอยู่ของตน บุคคลย่อมมีฐานะ และความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน บุคคลในสังคมย่อมมีความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน บางคนยากจน บางคนร่ำรวย การที่บุคคลพยายามขวนขวายเพื่อจะให้เป็นเรื่องที่ดีงาม แต่ทั้งนี้ต้องรู้จักและตระหนักในความสามารถของตน

สันโดษ เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าเน้นเป็นพิเศษ ใจความสำคัญของหลักสันโดษ พระพุทธองค์ทรงมุ่งเน้นให้พระภิกษุชนชายในบัจจย 4 อย่างพอดี มีชีวิตจำกัด พระพุทธองค์มิได้ปฏิเสธการแสวงหาบัจจย 4 แต่ตรัสสอนให้แสวงหาอย่างเหมาะสมไม่ดิ้นรนไปตามตัณหา และไม่ใช้สอยอย่างฟุ่มเฟือย ตรัสว่า ถ้าพระสาวกเป็นอยู่และใช้สอยบัจจย 4 อย่างถูกต้องเหมาะสมย่อมทำให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้น ย่อมไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนจากการดิ้นรนแสวงหาของตนเอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 27 หน้า 34, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น สันโดษ เป็นหนึ่งในมงคล 36 ประการที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน.. (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 317 หน้า 342, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ย่อมแสดงให้เห็นว่า สันตคุณธรรม เป็นข้อธรรมที่เหมาะสมกับทุกคนในสังคม ทั้งบรรพชิตและฆราวาส ดังนั้น เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ อันเนื่องจากการบริโภคบัจจย 4 เกินความพอดี เกินความจำเป็น หลักการความพอใจ พอดีจะเป็นหลักธรรมข้อที่ควรนำมาปรับประยุกต์ใช้ในวิกฤติเศรษฐกิจได้ อนึ่ง การแยกแยะคุณค่าที่แท้จริงของบัจจย 4 กับคุณค่าในการโฆษณาหรือคุณค่าทางค่านิยม (คุณค่าเทียม) ให้ออก เมื่อนั้นผู้คนในสังคมย่อมเข้าไปเกี่ยวข้องใช้สอยบัจจย 4 และสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบคอบและมีสติ

สรุป

ระบบเศรษฐกิจไทย ซึ่งถูกแปรเปลี่ยนจากรูปแบบเดิมที่พออยู่พอกิน และการทำมาหากินในอดีตมาสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีแบบตะวันตก ตั้งแต่เริ่มทศวรรษที่ 2500 มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของคนไทยอย่างรุนแรง เศรษฐกิจการค้าและการตลาดตามระบบทุนนิยมเสรี การละเลยขาดคิดคำนึงถึงคนยากจนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งยังช่วยตนเองไม่ได้ ทำให้สังคมไทยเป็นเศรษฐกิจที่แยกส่วน เป็นเศรษฐกิจที่ไร้จิตวิญญาณ เต็มไปด้วยความโลภ จึงถือเป็น “มิชฌาเศรษฐกิจ” พุทธเศรษฐศาสตร์มุ่งเน้นหลักการทำกิน และพอเพียง หลักความสันโดษ จึงเป็นสัมมาเศรษฐกิจ เพราะสอนให้คนพึ่งตนเอง รู้จักพอ (อิตตา หิ อตตโน นาโถ) ดังนั้น การมีสันโดษธรรม สามัคคีธรรม มีความพอประมาณ มีเหตุผล และไม่โลภ ควรเป็นอีกทางเลือกให้เศรษฐกิจชุมชนมีการพัฒนาต่อไปได้อย่างยั่งยืนตามแนวทางแห่งหลักพุทธธรรม กล่าวได้ว่า หลักสันโดษ เป็นหลักเศรษฐกิจที่สร้างความพอใจ พอดี และพอเหมาะแก่ความเพียรพยายามที่แสวงหามาได้โดยชอบธรรม ตามกำลังความสามารถในการบริโภคใช้สอยเพื่อให้เกิดคุณค่าแท้ของสิ่งนั้น ๆ เช่น โทรศัพท์ (มือถือ) คุณค่าแท้ก็เพื่อ

ติดต่อดสื่อสาร นาฬิกามีคุณค่าแท้ คือ เพื่อใช้เวลา เป็นต้น เพื่อให้เหมาะสมแก่ภูมิภาะหน้าที่ของตน และเพื่อความสัมพันธ์ที่สมดุลของชีวิตอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2540). วรรณคดีทางเมืองของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สามัคคีสาส์น.
- ปัญญา ไช้บางยาง. (2555). ธรรมาธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2532). พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร. สันโดษกับความรับผิดชอบต่อสังคม. เรียกใช้เมื่อ 20 เมษายน 2567 จาก <https://www.mcu.ac.th/article/detail/512>
- พุทธทาสภิกขุ. (2541). ความสุขแท้เมื่อสิ้นสุดแห่งความสุข. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ 2541.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.